

**Г.С. Акыбаева<sup>1\*</sup>, М.Н. Мукалиева<sup>2</sup>, А.Ж. Койтанова<sup>3</sup>**

<sup>1</sup>Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан;

<sup>2,3</sup>Astana IT University, Астана, Қазақстан

*akubaeva\_g@mail.ru, mmukaliev@mail.ru, kalija@mail.ru*

<sup>1</sup><https://orcid.org/0000-0001-8201-3638>,

<sup>2</sup><https://orcid.org/0000-0003-2314-7710>,

<sup>3</sup><http://orcid.org/0000-0002-3188-1408>

<sup>1</sup>ScopusAuthorID:56226467300,

<sup>3</sup>ScopusAuthorID: 57203533383

### **Ауыл шаруашылығы банкі Қазақстан агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты экономикалық өсуінің инфрақұрылымдық элементі ретінде**

#### **Аңдатпа:**

**Мақсаты:** Қазақстан агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты экономикалық өсуінің инфрақұрылымдық элементі ретінде ауыл шаруашылығы банкі құру осы салада үлкен мүмкіндіктерге қол жеткізеді. Ауыл шаруашылығын көтерудің бірізді мемлекеттік саясаты, ауылды өркендету мен дамытуға бағытталған ірі нысаналы бағдарламаларды іске асыру ғана өзінің оң нәтижелерін берді. Саладағы түбегейлі бетбұрыс үнемі өсіп келе жатқан мемлекеттік қолдау мен тиімді қаржы саясатының арқасында мүмкін болды. Осы орайда ауыл шаруашылығы маңызды сала және оны дамыту, қаржыландыру ішкі нарықты сапалы өніммен қамтамасыз ету болып саналады. Жұмыстың мақсаты — агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты экономикалық өсуінің ерекшеліктерін қарастыру.

**Әдісі:** Ғылыми-зерттеу аясында жалпы танымдық ғылыми-әдістер, яғни қоғамдық өмірді жан-жақты зерттеуге бағытталған құрылымдық-функционалды, жүйелік талдау, талдау және синтез, салыстыру және ұқсастық әдістері қолданылды.

**Қорытынды:** Қазіргі агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты экономикалық өсуінің әртүрлі амал тәсілдері бар. Жаңа өндірістік қуаттарды құруға инвестициялық субсидиялау тетіктерін жетілдіру, кредиттер мен лизинг бойынша сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау, қарыздарды кепілдендіру және сақтандыру, жеңілдікті қаржыландыру құралдары мен субсидиялау бағыттарын кеңейту, кредиттік серіктестіктер жүйесін институционалды дамыту арқылы қол жеткізілетін тәсілдерді атап өтуге болады. Осы салада жақсы тәжірибесі бар Германия ауыл шаруашылығы банкінің қызметін салыстыра отыра, анықталған қорытындыларға қол жеткізу.

**Тұжырымдама:** Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстанда агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты экономикалық өсуінің жаңа жолдарын ұсынған. Агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты экономикалық өсуі бойынша бірқатар мәселелер анықталды және жүргізілген талдау негізінде агро саланы дамыту мүмкіндіктерімен бағыттары айқындалды.

**Кілт сөздер:** ауыл шаруашылығын несиелендіру, агроөнеркәсіптік кешен, ауыл шаруашылығы инфрақұрылымы, инвестиция, қаржыландыру.

#### **Кіріспе**

Агроөнеркәсіптік кешен (АӨК) ең ауқымды салааралық кешен болып табылады, оның мақсаты бастапқы өндірушіден өнімнің соңғы тұтынушысына дейін ауыл шаруашылығы шикізатын өндіру және қайта өңдеу. АӨК төрт ірі бағытты қамтиды: ауыл шаруашылығы; қолдау салалары (ауыл шаруашылығы машина жасау, тыңайтқыштар өндіру, қайта өңдеу салалары (тамақ және жеңіл өнеркәсіп); инфрақұрылым (ауыл шаруашылығы шикізатын дайындаумен, тасымалдаумен, сақтаумен, саудамен айналысатын өндірістер, кадрлар даярлаумен айналысатын мекемелер).

Әр түрлі елдерде бұл бағыттардың арақатынасы әр түрлі, дамыған елдерде өңдеуші және инфрақұрылымдық салалар, тікелей ауыл шаруашылығында дамушы салалар үлкен үлеске ие. Агроөнеркәсіптік кешен еліміздің тұрақты экономикалық өсуіне үлкен үлес қосатын Қазақстан экономикасының секторларының бірі болып саналады. Қазақстан ауыл шаруашылығы өнімдерінің көп мөлшерін өндіруге мүмкіндік беретін азық-түлік өнімдеріне қол жеткізе алады. Осы артықшылықтарға қарамастан, Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені өнімнің төмен өнімділігі мен сапасымен, дамымаған инфрақұрылыммен және жеткіліксіз қаржыландырумен сипатталатын сын-

\* Хат-хабарға арналған автор E-mail: *akubaeva\_g@mail.ru*

кәтерлерге тап болады. Қазақстанның экономикасы мен агроөнеркәсіптік кешенінің өсуіне байланысты міндеттерді шешу үшін мынадай міндеттерді шешу қажет:

Агроөнеркәсіптік кешенге инвестицияларды ұлғайту. Қазақстан экономикасының дамуын шектейтін негізгі факторлардың бірі — жеткіліксіз қаржыландыру. Сондықтан өндірістің өсуіне, өнімнің сапасын арттыруға, әлемдік нарықтардағы пайданы арттыруға және экспортты кеңейтуге жағдай жасау үшін экономика секторына инвестициялар көлемін ұлғайту қажет.

Қазіргі таңда Қазақстанда 2021 жылы инвестициялық субсидиялау бағдарламасын іске асыруға 104,4 млрд теңге көзделген (жергілікті деңгейде орындау 104,3 млрд теңгені құрады), бұл АӨК-тің 24 189 инвестициялық жобасын субсидиялауға және 20 183 жұмыс орнын құруға мүмкіндік берді.

Инвестициялық субсидиялаумен АӨК-нің 34 басым бағыты қамтылды. Инвестициялық субсидиялау бағдарламасын іске асырудың жыл сайынғы тәжірибесі бюджет қаражатының негізгі көлемі орта есеппен 50 % ауыл шаруашылығы техникасы паркін жаңартуға тиесілі екенін көрсетеді.

2021 жылдың қорытындысы бойынша бюджет қаражатының негізгі көлемі 67,7 млрд теңгеден астам немесе 65 % ауыл шаруашылығы техникасын сатып алуды субсидиялауға тура келді. 2019-2021 жылдары сатып алынған техника субсидиялаумен қамтылды.

Шамамен 13,3 млрд теңге немесе 13 % мал шаруашылығы саласындағы инвестициялық жобаларды субсидиялауға, өсімдік шаруашылығы саласындағы жобаларды қолдауға 23 млрд теңге немесе 22 % бағытталды.

2022 жылға инвестициялық субсидиялау бағдарламасын іске асыруға 72,1 млрд теңге бөлінген.

Кредиттеу, сондай-ақ ауыл шаруашылығы жануарларын, техника мен технологиялық жабдықтарды сатып алуға лизинг кезінде сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау бағдарламасын іске асыруға 2021 жылы 52,4 млрд теңге көзделген екен.

Субсидиялаудың ақпараттық жүйесінің деректері бойынша «Qoldau.kz» бағдарламаны іске асыру есебінен 2021 жылы ауыл шаруашылығы саласына 370 млрд теңгеден астам несие қаражаты таратылды.

2022 жылға кредиттеу, сондай-ақ лизинг кезінде сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау бағдарламасын іске асыруға ауыл шаруашылығы жануарларын, техника мен технологиялық жабдықтарды сатып алуға небәрі 43,2 млрд теңге бөлінген.

### **Әдебиетке шолу**

Барлық уақытта әлемнің барлық елдеріндегі ауыл шаруашылығы экономиканың негізгі салаларының бірі болды және бүгінгі таңда ең индустриалды елдер де экономиканың осы секторын дамытуға үлкен қаражат салуда. Қазақстан тарихи тұрғыдан ауыл шаруашылығының зор әлеуеті мен зор резервтері бар аграрлық ел болып табылады. Елдің әртүрлі климаттық жағдайлары қоңыржай жылы белдеудің барлық дерлік дақылдарын өсіруге және мал шаруашылығы мен құс шаруашылығын табысты дамытуға мүмкіндік береді (Ibyzhanova Aizhan, et al., 2022).

АӨК салаларын тұрақты дамыту үшін маңызды бағыт инвестициялық белсенділік болып табылады. Инвестициялар пайда табу мақсатында экономикалық қызмет процесінде негізгі құралдар мен айналым қаражаттарын сатып алуға ұзақ мерзімді инвестицияларды білдіреді (Ковалева В.В. және т.б., 2003).

Осылайша, салада экономикалық өсуді қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейтін жүйелі проблемалар бар деп болжауға болады, оларды қою және шешу ғылыми қоғамдастықтың, ел басшылығының және кәсіпкерлердің елеулі назарын талап етеді. Дамудың ең күрделі тежеуші факторларының бірі ауылшаруашылығы қызметі субъектілеріне кредит беру жүйесінің жетілмегендігі болып табылады (Duskaliyev, A., et al. 2022).

Мақалада қарастырылған мәліметтерге сүйене отырып, ауыл шаруашылығына инвестициялық қызметті дамыту және өндірісті жетілдіру үшін қаржы институттары мен банктер тарапынан тиісті қолдау көрсетілмейді деген қорытынды жасауға болады. Ауыл шаруашылығын несиелеу өнімділік, ауа-райы жағдайлары, елдің экономикалық жағдайы және халықтың сатып алу қабілеті сияқты көптеген тәуекелдерге байланысты бірқатар мәселелермен бірге жүреді. Ережелер бойынша банктер маусымдық шығындарды жабуға несие береді. Олар қысқа мерзімді несиелер деп аталады. Ал жер бетінде жұмыс істеу үшін ұзақ мерзімді, ұқыпты басқару маңызды, яғни қаржылық ресурстармен, ұзақ мерзімді несиелермен және әрине бағдарламалар, субсидиялар мен кепілдіктер түріндегі мемлекеттің қолдауымен қамтамасыз етілген инвестициялық жоспарлар қажет (Ramazanova, S., et al., 2019). Бүгінгі таңда Германияда Ауыл шаруашылық жалдау банкі бар, оның мақсаты осы мемлекеттің ауыл ша-

руашылығы мен ауылдық аумақтарын дамыту болып табылады, ал федерация мен жерлердің тиісті өкілеттіктері ескеріледі (Steil, C., et al., 2016).

### Әдістері

Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін зерттеу әртүрлі кешендердің аспектілерін бағалауға және ескеруге мүмкіндік беретін сандық талдауды пайдалана отырып орындалуы мүмкін. Зерттеу барысында қолданылған бірнеше қадамдар:

Зерттеу мақсаттары анықталды: зерттеуді бастамас бұрын зерттеу мақсаттарын анықтау қажет. Оның нәтижесінде агроөнеркәсіптік кешеннің жоғары экономикалық тиімділігі, ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруді талдау, кешеннің техникалық және технологиялық деңгейі және т.б. анықталу керек.

Деректерді жинау: деректерді жинау үшін агроөнеркәсіптік кешенді бағалауға қатысты деректерді статистикалық жинақтардан алынды, әртүрлі деректер көздері пайдаланылды, мысалы, агроөнеркәсіп кәсіпорындарының есептері мен жарияланымдары, инвестициялар туралы есептер және т.б.

Деректерді талдау: деректерді жинағаннан кейін олар талданды. Статистикалық мәліметтер мен бақыланатын құбылыстар мен тәуелділіктер үшін графиктер қолданылды.

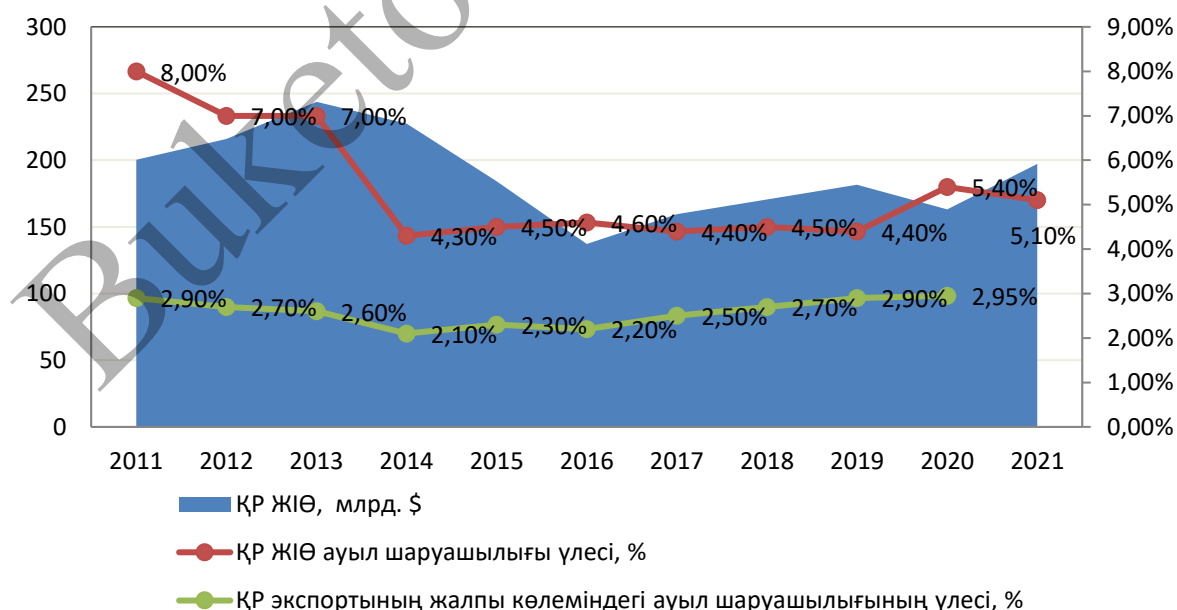
Нәтижелерді түсіндіру: деректерді талдағаннан кейін қорытынды жасалынды. Осы агроөнеркәсіптік кешен алдында тұрған әл-ауқат пен сын-қатерлерге, дамудың анықталған перспективалық көрсеткіштеріне, бағалау көрсеткіштеріне және т.б. әсер етуі мүмкін.

Нәтижелер ұсынысы: зерттеу жүргізілгеннен кейін нәтижелер осы мақаланың негізін құрады. Бұл зерттеу нәтижелері туралы ақпаратты таратуға және агроөнеркәсіптік кешенді дамыту мәселелеріне назар аударуға көмектеседі.

### Нәтижелері

Барлық уақытта әлемнің барлық елдеріндегі ауыл шаруашылығы экономиканың негізгі салаларының бірі болды және бүгінгі таңда ең индустриалды елдер де экономиканың осы секторын дамытуға үлкен қаражат салуда. Қазақстан тарихи тұрғыдан ауыл шаруашылығының зор әлеуеті мен зор резервтері бар аграрлық ел. Елдің әртүрлі климаттық жағдайлары қоңыржай жылы белдеудің барлық дерлік дақылдарын өсіруге және мал шаруашылығы мен құс шаруашылығын табысты дамытуға мүмкіндік береді (Ibyzhanova Aizhan, et al., 2022).

Алайда, еліміздің ауыл шаруашылығындағы экономикалық өсімнің жоғары, тұрақты көрсеткіштеріне қол жеткізе алмайтынымызды атап өткен жөн. Ауыл шаруашылығының үлесі 2011-2021 жылдар кезеңінде Қазақстанның ЖІӨ-де 1-суретте көрсетілгендей шамалы өзгерген және шамамен 4,5 %-құрайды (1-сурет).



1-сурет. Қазақстанның ЖІӨ ауылшаруашылығы үлесі, %

Ескерту — мәліметтер негізінде автормен құрастырылған (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы)

Бұл ретте ауыл шаруашылығы экспорттың жалпы көлеміне үлесі салыстырмалы түрде тұрақты және орта есеппен 2,4 %-құрайды. 2021 жылы елдің ЖІӨ дегі ауылшаруашылығы үлесінің едәуір ұлғаюы ұлттық валютаның құнсыздануы салдарынан номиналды мәнде экспорт көлемінің күрт қысқаруына байланысты (Шинкеева Г., 2016).

Осылайша, салада экономикалық өсуді қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейтін жүйелі проблемалар бар деп болжауға болады, проблемаларды айту және шешу ғылыми қоғамдастықтың, ел басшылығының және кәсіпкерлердің елеулі назарын талап етеді. Дамудың ең күрделі тежеуші факторларының бірі ауылшаруашылығы қызметі субъектілеріне кредит беру жүйесінің жетілмегендігі болып табылады (Duskaliyev, A., et al. 2022). Ауыл шаруашылық жұмыстарының ерекшелігі әртүрлі қаржылық ресурстарды қажет етеді, сонымен бірге жедел режимде, өйткені ауа-райымен климаттық жағдайлар, нарықтық жағдайдың өзгеруі, жоғары бәсекелестік мобильді емес шаруашылықтар үшін өмір сүруге мүмкіндік бермейді. Бүгінгі таңда өзектілікке ие болып отырған агробизнесі қаржылық қолдаудың қолданыстағы құралдары нормативтік-құқықтық базаның жетілмегендігі мен аяқталмауына, мемлекеттің экономикалық саясатының әлсіз клиентке бағдарлануына, салықтардың жоғары деңгейіне, ақша тапшылығына, бюджеттік қолдау мен кредиттеу нысандарының тиімсіздігіне байланысты айқын проблемалық сипатқа ие. Ауыл кәсіпкерлігін қолдаудың мемлекеттік құралдарын бөлудің ашық емес тетіктері, шағын кәсіпкерлік кәсіпорындары мен ұйымдарының қызметіне қызмет көрсету үшін нарықтық инфрақұрылымды қаржыландырудың көлемі мен тиімділігі, ауыл өзін-өзі басқарудың нашар дамуы ерекше қарауды талап етеді. Алайда, қарапайым шаруалар үшін маңызды және өзекті мәселе банктерден өз шаруашылығына несие алу болып қала береді. Оның пайыздық мөлшерлемелері жоғары, яғни оған өтімді кепіл қажет.

Елімізде Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған Тұжырымдамасы (бұдан әрі — Тұжырымдама) қабылданды, оның негізгі мақсаты Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешені субъектілерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін жағдайлар жасау. Осы Тұжырымдама шеңберінде 2030 жылға дейінгі мынадай индикаторлар айқындалды (Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту тұжырымдамасы, 2021):

- 1) азық-түлік тауарларымен (оның ішінде әлеуметтік маңызы бар) қамтамасыз ету деңгейі кемінде 90 %;
- 2) агроөнеркәсіптік кешен өнімдерінің экспортын 2020 жылмен салыстырғанда бір есеге ұлғайту;
- 3) ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігін 2020 жылмен салыстырғанда 3 есе арттыру;
- 4) ауыл, орман және балық шаруашылығындағы бақыланбайтын (көлеңкелі) экономиканың үлесі — ЖІӨ-де 0,5 %;
- 5) АӨК-ке инвестициялар ағынының 2020 жылмен салыстырғанда 4 есеге ұлғаюы;
- 6) бидайдың өнімділігі 2030 жылы — 20 ц/га;
- 7) ауыл шаруашылығы алқаптарының құрамындағы эрозияға ұшыраған жерлердің ауданы 2030 жылы жердің жалпы ауданына пайыздық қатынаста — 28,4 млн га.

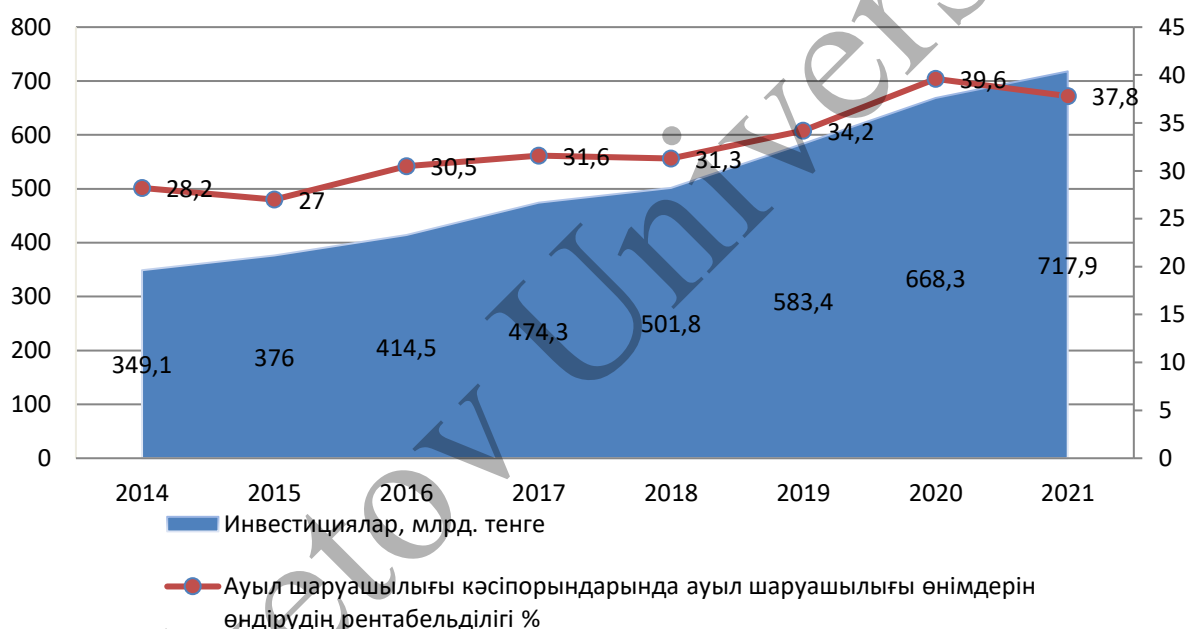
«ҚазАгро» Холдингі» АҚ оның құрылымына кіретін компаниялардың инвестициялық активтерін тиімді басқаруды қамтамасыз ету арқылы Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамыту жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асырады. Холдингінің құрамына: «ҚазАгроҚаржы» АҚ, «Аграрлық кредиттік корпорация» АҚ, «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ («ҚазАгро» Холдингі») кіреді.

АӨК салаларын тұрақты дамыту үшін маңызды бағыт инвестициялық белсенділік болып саналады. Инвестициялар пайда табу мақсатында экономикалық қызмет процесінде негізгі құралдар мен айналым қаражаттарын сатып алуға ұзақ мерзімді инвестицияларды білдіреді (Ковалева В.В. және т.б., 2003). Екінші суретте 2014-2021 жылдар аралығындағы Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы инвестициялық белсенділік көрсетілген (2-сурет).

Негізгі капиталға инвестицияларды қаржыландыру көзі ретінде ауыл шаруашылығы өндірушілері негізінен меншікті қаражатты пайдаланады, олардың орташа жылдық үлесі инвестициялардың жалпы көлемінде 73 % шегінде өзгереді. Ауыл шаруашылығына банктік несиелендірудің қатысуы шамалы. Осылайша, несиелеудің ең жоғары көлемі 2021 жылы — 717,9 млрд теңге болып тіркелді. Ең төмені — 349,1 млрд теңге 2014 жылы байқалады. Жыл сайынғы мемлекеттік субсидиялардың үлес салмағы өте төмен және қысқаруға бейім. ҚР Статистика комитетінің алдын ала деректері бойынша 2021 жылы мемлекеттік қаражаттың ауылдық жерлерге салынған инвестициялық салымдары өткен жылдармен салыстырғанда 75,2 %-ға ұлғайған.

Қарастырылған мәліметтерге сүйене отырып, ауыл шаруашылығына инвестициялық қызметті дамыту және өндірісті жетілдіру үшін қаржы институттары мен банктер тарапынан тиісті қолдау көрсетілмейді деген қорытынды жасауға болады. Ауыл шаруашылығын несиелеу өнімділік, ауа-райы жағдайлары, елдің экономикалық жағдайы және халықтың сатып алу қабілеті сияқты көптеген тәуекелдерге байланысты көптеген мәселелермен бірге жүреді. Ережелер бойынша банктер маусымдық шығындарды жабуға несие береді. Олар қысқа мерзімді несиелер деп аталады. Ал жер бетінде жұмыс істеу үшін ұзақ мерзімді, ұқыпты басқару маңызды, яғни қаржылық ресурстармен, ұзақ мерзімді несиелермен, әрине міндетті түрде бағдарламалар, субсидиялар мен кепілдіктер түріндегі мемлекеттің қолдауымен қамтамасыз етілген инвестициялық жоспарлар қажет (Ramazanova, S., et al., 2019).

Коммерциялық банктердің ауыл шаруашылық өндірушілеріне қатысты көзқарасы мен ұстанымы қалдық принцип бойынша қызмет көрсетудің айқын тенденциясына ие. Ауыл және ауыл шаруашылығы өнеркәсібі болып табылатын біздің халық шаруашылығымыздың аса ірі бөлігіне кредиттік қызмет көрсету үшін мамандандырылған банк құру қажеттілігі туралы мәселе туындайды. Мұндай банктің негізгі міндеті ауыл халқының мұқтаждарына тиімді қызмет көрсету, аудандар мен ауылдық округтерді ауылдық аумақтардың орнықты дамуына және соның салдарынан елдің азық-түлік қауіпсіздігінің өсуіне ықпал ететін қолжетімді және тиімді кредиттермен қамтамасыз ету болып табылады (Uspambayeva, M., et al., 2020).



2-сурет. Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы инвестициялар және рентабельділік

Ескерту — мәліметтер негізінде автормен құрастырылған (Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы)

Қазақстанның экономикалық дамуында 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан бастап осы уақытқа дейін кеңестік экономикалық тәжірибе үлкен рөл атқарды. Кеңес Одағы құрамындағы Қазақстан пролетарлық мемлекеттің аграрлық саясатына сәйкес қала мен ауыл арасындағы кредиттік өзара қарым-қатынастарды құрудың тарихтағы алғашқы тәжірибесін алды. Ауыл шаруашылық несие жүйесі мемлекеттік-кооперативтік негізде құрылды. Ол кооперативтік байланыстардан (ауыл шаруашылық несие серіктестіктері және олардың кәсіподақтары) және мемлекеттік капитал басым банктік байланыстардан (ауыл шаруашылық несие қоғамдары, республикалық ауыл шаруашылық банктері, Орталық ауыл шаруашылық банкі) тұрды. Ауыл шаруашылығы кредиті жүйесінің кооперативтік буындары ауыл шаруашылық жүйесінің жоғарғы буындарымен байланысты дербес кредиттік-кооперативтік ұйымдар болды. Кредит — бұл бірлескен несиелік жұмыстың тұрақтылығы, көптеген операциялық қатынастар және ауыл шаруашылық несиелік серіктестіктері мен олардың одақтарының несиелік қызметі жүйесінің жоғарғы буындарының басшылығында көрсетілген ұйымдық байланыстар. Ауыл шаруашылығы кредиті жүйесінің банктік буындарында кредиттік-кооперативтік және ауыл шару-

ашылығы кооперациясының өзге де ұйымдарының өзара қатысуы түріндегі кооперативтік ықпал айтарлықтай ұсынылды (Севрук П., 1978).

Қала мен ауыл арасындағы ұйымдастырушылық және экономикалық байланыстарды мемлекеттік–кооперативтік негізде құру кеңес экономикасының барлық дерлік салаларында болды. Осындай негіздерде мемлекеттік өнеркәсіп пен ауыл кооперациясы арасында негізгі тауар өткізгіш желі ретінде өзара қарым-қатынастар құрылды.

Сондай-ақ біз үшін жоғары дамыған Еуропа мемлекеттерінің тәжірибесін зерделеу пайдалы. Ауыл шаруашылығының тұрақты дамуында айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізді. Өздеріңіз білетіндей, Германия классикалық оғаш несиелік кооперация болып саналады. Бірқатар тарихи жағдайларға байланысты онда ауыл шаруашылық несиелік кооперативтерінің екі жүйесі дамыды: Райфейзен және Гаазов. Екі жүйенің де өзіндік орталық кооперативтік банктері болды: «Германияның Нейвин ауыл шаруашылық орталық несиелік кассасы» түріндегі Райфейзен серіктестіктері (капиталы 10 миллион маркалы акционерлік кооператив банкі) және Гааз ауыл шаруашылық несиелік серіктестіктері империялық кооператив банкіні құрды. Алайда, Нейвид кассасы ұзақ уақыт бойы тәуелсіз өмір сүруді қорғауға тырысқаннан кейін, ақырында Германия мемлекеттік банктен қолдау іздеуге мәжбүр болды. Өз кезегінде империялық кооператив банкі уақыт өте келе таратылды (Севрук П. 1978).

Бүгінгі таңда Ауыл шаруашылық жалдау банкі бар, оның мақсаты Германияның ауыл шаруашылығы мен ауылдық аумақтарын дамыту болып табылады, ал федерация мен жерлердің тиісті өкілеттіктері ескеріледі (Steil, C., et al., 2016). Банк стандартты даму кредиттерін беруге, сондай-ақ банк бағдарламаларында көрсетілген агробизнес пен ауылдық өңірлер үшін аса тиімді шарттарда бөлінетін арнайы кредиттерге назар аударады (3-сурет).



3-сурет. Германиядағы Ауылшаруашылық банкінің бағдарламалары

Ескерту — автор мәліметтер негізінде құрастырған (ГФР Ауыл шаруашылық рента банкі)

Даму бағдарламасының көмегімен 41 жасқа дейінгі жас фермерлер қосымша пайыздық бонус алады. Фермерлерді қаржыландыру ауыл шаруашылық ғимараттарын, техникалық құралдарды, машиналарды салуға, сатып алуға және жаңартуға, инвестицияларға байланысты жалпы шығындарға (мысалы, сәулет және инженерлік төлемдер, кеңес беру қызметтері) жұмсалады.

«Орнықты даму» бағдарламасы жануарлардың денсаулығын нығайту, қоршаған ортаны қорғау және өндірістегі өнімдер мен процестердің сапасын жақсарту мақсатында жобаларды іске асыруға бағытталған. Фермерлерді қаржыландыру энергияны пайдалану тиімділігін арттыруға (энергияны үнемдейтін жылыту жүйелері); жабдықты жалпы сатып алуға, мал шаруашылығын жақсартуға (мал кеңістігін, желдету және жарықтандыру жағдайларын жақсартуға); өнім сапасын арттыруға, өнімді қайта өңдеуге және тікелей сатуға инвестициялауға жұмсалады.

«Өндірісті қамтамасыз ету» бағдарламасы жануарларды сатып алуға, ауыл шаруашылығы үшін жер учаскелерін сатып алуға қаржыландырылады. Осы бағдарламаға сәйкес, 41 жасқа дейінгі жас фермерлер қосымша пайыздық бонус алады.

Сондай-ақ, соңғы уақытта әлемде ауыл шаруашылығы тарапынан экожүйелерге қысымның артуы туралы мәселе көтеріліп жатқанын атап өткен жөн. Осыған байланысты Германияда экономикалық, әлеуметтік және экологиялық салаларда тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған инновациялық өнімдер мен тәжірибелердің ағымдағы жағдайын бағалау бойынша үлкен жұмыс жүргізілуде. Сондықтан «Start up жобаларын қолдау» бағдарламасына тұрақты, демек, болашаққа бағдарланған ауыл шаруашылығы және азық-түлік экономикасы үшін инновациялар мен жаңа технологияларды ілгерілетуді қамтитын үлкен мән беріледі. Бұл бағытта әзірлеуден бастап практикалық енгізуге дейінгі инновациялық процестерді қолдау бойынша жұмыстар жүргізілуде. 800 000 еуроға дейінгі төмен пайыздық реттелген несиелерді қамтитын ғылыми жобалар субсидияланады. 2021 жылы жобаның 42 серіктесі барлығы 8,8 миллион еуро алды. Сонымен қатар, сол жылы 2,5 миллион еуро көлемінде гранттары бар 11 серіктес қаржыландырылды, сондай-ақ арнайы мақсаттағы және инновациялық қор қаражатынан 11,3 миллион еуро көлемінде жобаның 53 серіктесі грант алды.

Бағдарламалық несиелердің негізгі саясаты — ауыл шаруашылығын қаржыландыру және қолдау, қайта қаржыландыру және меншікті кірістер арқылы пайыздық мөлшерлемелерді төмендету, бағдарлама құрылымының тұрақтылығы мен қарапайымдылығы, несиені тез және жеңілдетілген түрде беру, мемлекеттік бюджеттермен үйлестіру мүмкіндігі. 1-кестеде және 4-суретте келтірілген статистикаға сәйкес, біз 2017-2021 жылдар аралығында бағдарламаларды несиелеу 7435-тен 5609 миллион еуроға дейін төмендейтінін байқаймыз. Сондай-ақ, диаграмма әр бағдарламаны қаржыландырудың секторлық өзгерістерін жеке-жеке көрсетеді. 4-суреттің деректері ауылдық жерлерді дамыту және жаңартылатын энергия көздері сияқты бағыттарды қаржыландыру бес жыл ішінде 20 %–дан 30 %–ға дейін өзгеретінін көрсетеді. Ауыл шаруашылығы бағдарламасы да қарқынды дамып келеді, ол 2021 жылы шамамен 44 % құрайды. Бұл соңғы үш жылдағы экономикалық тұрақсыздыққа байланысты фермерлерді қолдау бойынша белсенді жұмыс жүргізіліп жатқанын көрсетеді. Өз кезегінде аквамәдениет пен балық шаруашылығы және орман шаруашылығы дамуында біршама артта қалды, шамамен 1 %.

1-кесте — Бағдарламалық несиелер, млн еуро

жыл	Бағдарламалық несиелер, млн евро						Барлығы
	Ауыл шаруашылығы	Аквамәдениет және балық шаруашылығы	Аграрлық және тамақ өнеркәсібі	Жаңартылатын энергия көздері	Ауылдық жерлерді дамыту	Орман шаруашылығы	
2017	2211	15	1054	2358	1797	-	<b>7435</b>
2018	2117	10	1173	1425	1969	-	<b>6694</b>
2019	2174	7	1167	894	1745	25	<b>6012</b>
2020	2072	1	1075	878	1869	77	<b>5972</b>
2021	2452	5	843	1066	1200	43	<b>5609</b>

Ескерту – автор мәліметтер негізінде құрастырған (ГФР Ауыл шаруашылық рента банкі)

Талдау көрсеткендей, мемлекеттік ауыл шаруашылық банкінің арнайы несиелік бағдарламалары Германиядағы аграрлық несие жүйесі үшін жылдар бойы тұрақтылық пен экономиканың өсуін қамтамасыз ететін көрсеткіш болды.



4-сурет. Бағдарламалық несиелер, млн евро

*Ескерту — автор мәліметтер негізінде құрастырған (ГФР Ауыл шаруашылық рента банкі)*

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының кредиттік жүйесі өзгерістерді талап етеді, банктің ауыл шаруашылығына кредит беруге қатысуы қанағаттанарлықсыз. Ауыл шаруашылығын кредиттеудің германдық тәжірибесін ескере отырып және бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділігін арттыру мақсатында Қазақстанда ауыл шаруашылығы банкінің құру туралы пікірталасты өрістетуге ұсынылады. Қаржы институтының салалық мамандануы қаржы құралдарының өнім желісін кеңейтуге, банк қызметтерін неғұрлым ұтқыр және икемді етуге, шаруа және фермер қожалықтарының көбірек санын қамтуға, кредит беру рәсімдерін оңтайландыруға және ел экономикасындағы кооперация процестерін жеделдетуге мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығы банкінің құрудың сәттілігі үшін шешуші сәт ауыл шаруашылығы субъектілерінің бастамасы емес, ауыл шаруашылығы қызметінің барлық мүдделі тараптарын, атап айтқанда ғылыми қоғамдастықты, қаржы институттарын талқылау процесіне тарту болып табылады және ауыл шаруашылығы экономикасының қалыптасуы мен өсуінің кепілі және стратегиялық серіктесі ретінде мемлекетке ерекше рөл беріледі. Сондай-ақ, ең болмағанда бастапқы кезеңде салық жеңілдіктері арқылы белгілі бір бағалы қағаздарға инвестицияларды қолдау мүмкін. Мысалы Мемлекеттік ауыл шаруашылық банкінің ұзақ мерзімді кезеңде Халықаралық қайта қаржыландыру көздерін тартуға болатындығын көрсетеді. ГФР Мемлекеттік ауыл шаруашылық банкінің мысалы бастапқы кезеңнен кейін мұндай ұйым дербес бола алатындығын және аграрлық құрылымды жетілдіру саясатына жәрдемдесу міндетін орындай алатындығын, сондай-ақ отандық капитал нарығын дамытуда белгілі бір рөл атқара алатындығын көрсетеді.

Осылайша, Қазақстандағы ауыл шаруашылығы саласының орнықты экономикалық өсуінің маңызды шарттарының бірі қызметтің маңызды инфрақұрылымдық элементі ретінде қаржы институттарын дамыту болып табылады. Қызметі аграрлық сектордың ерекшелігін есепке алуға және сұраныстарын барынша толық және тиімді қанағаттандыруға бағытталатын мамандандырылған банкті құру саланың қажетті өсу серпінін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

### **Талқылау**

Қазақстан Республикасының жақын болашақта елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, тамақ және қайта өңдеу өнеркәсібін дамытуға жәрдемдесу, терең қайта өңдеу өнімі өндірісінің өсуін қамтамасыз ету және азық-түлік тауарларын 10 ірі экспорттаушылардың тізбесіне ену міндетін іске асыру үшін орасан зор аграрлық әлеуеті бар.

Алайда бүгінде экспорт құрылымында басым шикізат: минералды ресурстар мен астық. Сондықтан экономика өте осал және шикізат нарықтарының өзгеруіне тәуелді. Ауыл шаруашылығында бәсекелестікке төтеп беру қиын шағын экономикалық құрылымдар басым ауыл шаруашы-

лығы техникасының тозуы, өсімдік шаруашылығы өнімінің төмен өнімділігі себебінен күресу. Бұл проблемалар агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігіне әсер етеді, ал жаһандану және елдің ДСҰ-ға жақын кіруі жағдайында бұл ішкі азық-түлік нарығының жай-күйіне және отандық өндірушінің жағдайына теріс әсер етуі мүмкін. АӨК өнімінің өсу қарқыны айтарлықтай жоғары, бірақ халық табысының өсуінен артта қалып отыр, соның салдарынан азық-түлік импортының өсімі байқалады. Осы тарапта агроөнеркәсіптік кешенге инвестицияларды ұлғайту қажет. Қазақстан экономикасының дамуын шектейтін негізгі факторлардың бірі жеткіліксіз қаржыландыру болып табылады. Сондықтан өндірістің өсуіне, өнімнің сапасын арттыруға, әлемдік нарықтардағы пайданы арттыруға және экспортты кеңейтуге жағдай жасау үшін экономика секторына инвестициялар көлемін ұлғайту қажет.

### **Қорытынды**

Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін зерттеу нәтижелері әртүрлі салаларда қолданылуы мүмкін, соның ішінде:

Мемлекеттік реттеу. Зерттеу нәтижелері Қазақстан Үкіметіне агроөнеркәсіптік сектордағы жағдайды жақсарту үшін тиімді стратегиялар мен мемлекеттік реттеу шараларын әзірлеуге көмектесе алады. Мысалы, зерттеу инвестициялаудың ең перспективалы бағыттарын анықтауға, бюджет қаражатын бөлуді оңтайландыруға, шағын және орта өндірушілерге қолдау тетіктерін жасауға көмектеседі.

Искерлік орта. Зерттеу нәтижелері Қазақстанның агроөнеркәсіптік секторындағы кәсіпкерлерге неғұрлым негізделген шешімдер қабылдауға және өз қызметін жақсарту үшін стратегиялар әзірлеуге көмектесе алады. Мысалы, зерттеу өндірістің ең тиімді технологиялары мен әдістерін, ресурстарды басқарудың ең жақсы тәжірибелерін, нарық қажеттіліктерін және т.б. анықтауға көмектеседі.

Ғылыми-зерттеу қызметі. Зерттеу нәтижелері Қазақстанның агроөнеркәсіптік секторы саласындағы тереңірек ғылыми зерттеулердің бастапқы нүктесі бола алады. Мысалы, алынған мәліметтер негізінде зерттеудің жаңа гипотезаларын жасауға, жүргізуге болады.

### **References**

- Duskaliyev A. Lending to the Agrarian Sector of Kazakhstan / A. Duskaliyev, A. Tyumambayeva, A. Abdeshova, A. Dossanova, Z. Gabbassova // AIP Conference Proceedings 2661, 020008. – 2022.
- Geschäftsbericht. [Electronic resource] – 2018. – Access mode: <https://www.rentenbank.de/export/sites/rentenbank/dokumente/Geschaeftsbericht-2018-Deutsch.pdf>
- Geschäftsbericht. [Electronic resource] – 2020. – Access mode: <https://www.rentenbank.de/export/sites/rentenbank/dokumente/Geschaeftsbericht-2020-Deutsch.pdf>
- Geschäftsbericht. [Electronic resource] – 2021. – Access mode: <https://www.rentenbank.de/export/sites/rentenbank/dokumente/Geschaeftsbericht-2021-Deutsch.pdf>
- Ibyzhanova A. Top Trends of Agriculture in Kazakhstan under Transformation of Economics / A. Ibyzhanova, I. Bogdashkina, A. Jakupova, B. Korbulsynova, B. Bazarova // AIP Conference Proceedings 2661,020001. – 2022.
- Ramazanov S. Financial incentives to increase efficiency of activity of agro-industrial complex / S. Ramazanov, N. Kuchukova, G. Abdulova, Z. Bulakbay, D. Zhumanova // Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2020. – N 7(2). – P. 1525-1541.
- Rentenbank. Программы сельскохозяйственного банка в Германии (<http://www.rentenbank.de>).
- Rutz C. Does demographic change offer opportunities for agricultural diversification? / C. Rutz, C. Steil, U. Gehrlein, M. Schmidt // Berichte über Landwirtschaft. – 2016. – No 94(3). – P. 71-79.
- Uspambayeva M. Agriculture in Kazakhstan: Effective financial management / M. Uspambayeva, A. Zeinelgabdin, B. Turebekova, A. Rakayeva, A. Tulaganov, T. Taipov // Revista de Economia Política. – 2020. – No 40(3). – P. 554-565.
- Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/official/industry/161/statistic/6>.
- Ковалева В.В. Инвестиции: учеб. [Текст] / В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина. — М.: ООО «ТК Велби», 2003. – 440 с.
- Концепция развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021–2030 годы, утвержденная Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2021 г. № 960 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960>.
- Севрук П. Сельскохозяйственный кредит в союзССР: «ВЛАСТЬ СОВЕТОВ» при Президиуме ВЦИК. [Текст] / П. Севрук. — М., 1928. — 5 с.
- Севрук П. Сельскохозяйственный кредит в союзССР: «ВЛАСТЬ СОВЕТОВ» при Президиуме ВЦИК. [Текст] / П. Севрук. — М., 1928. — 63 с.
- Холдинг «Казарго» // <https://eldala.kz/dannye/kompanii/300-kazagro>.
- Шинкеева Г. Анализ сельского хозяйства Республики Казахстан / Г. Шинкеева // <http://www.rfcaratings.kz> АО «Рейтинговое агентство РФЦА» – 2016.

Г.С. Акыбаева, М.Н. Мукалиева, А.Ж. Койтанова

## Сельскохозяйственный банк как инфраструктурный элемент устойчивого экономического роста агропромышленного комплекса Казахстана

### Аннотация

**Цель:** Правильная государственная политика, направленная на поддержку сельского хозяйства, и реализация целевых программ сделали возможным значительное развитие агропромышленного комплекса в Казахстане. В этой связи сельскохозяйственный сектор стал важным элементом устойчивого экономического роста страны. Один из ключевых факторов успеха — создание Сельскохозяйственного банка, который обеспечивает финансовую поддержку для развития отрасли и качественной продукцией внутренний рынок. Цель работы заключается в рассмотрении особенностей устойчивого экономического роста агропромышленного комплекса в Казахстане.

**Методы:** В процессе проведения научной работы авторами были использованы общенаучные методы познания: структурно-функциональный; системный анализ, ориентированный на всестороннее рассмотрение общественной жизни; методы анализа и синтеза, сравнения и аналогии.

**Результаты:** Существуют различные подходы к устойчивому экономическому росту современного агропромышленного комплекса. Можно отметить подходы к созданию новых производственных мощностей, которые будут достигнуты путем совершенствования механизмов инвестиционного субсидирования, субсидирования ставок вознаграждения по кредитам и лизингу, гарантирования и страхования займов, расширения инструментов льготного финансирования и направлений субсидирования, институционального развития системы кредитных товариществ.

**Выводы:** Полученные результаты исследования в агропромышленном комплексе Казахстана могут стать основой для принятия обоснованных решений и стратегий в сфере деятельности. Эти данные могут помочь правительству Казахстана разработать эффективные стратегии и меры государственного регулирования для устранения проблем в агропромышленном секторе. Полученные в исследовании выводы могут также помочь определить наиболее перспективные направления для инвестиций, направления бюджетных средств, а также обеспечить создание механизмов поддержки для мелких и средних производителей.

**Ключевые слова:** кредитование сельского хозяйства, агропромышленный комплекс, сельскохозяйственная инфраструктура, инвестиции, финансирование.

G.S. Akybayeva, M.N. Mukaliyeva, A.Zh. Koitanova

## Agricultural bank as an infrastructural element of sustainable economic growth of the agroindustrial complex of Kazakhstan

### Abstract

**Object:** The correct state policy aimed at supporting agriculture and the implementation of targeted programs made possible the significant development of the agroindustrial complex in Kazakhstan. In this regard, the agricultural sector has become an important element of the country's sustainable economic growth. One of the key factors of success is the establishment of the Agricultural Bank, which provides financial support for the development of the industry and the provision of quality products for the domestic market. The purpose of the work is to consider the features of sustainable economic growth of the agricultural sector in Kazakhstan.

**Methods:** The authors used general scientific methods of cognition: Structural-functional, system analysis, focused on a comprehensive consideration of social life, methods of analysis and synthesis, comparison and analogy.

**Findings:** There are various approaches to the sustainable economic growth of modern agro-industrial complex. We can note the approaches to the creation of new production capacities, which will be achieved by improving the mechanisms of investment subsidies, subsidizing interest rates on loans and leasing, loan guarantees and insurance, expanding the instruments of preferential financing and directions of subsidies, institutional development of the system of credit partnerships.

**Conclusions:** The obtained results of the study in the agro-industrial complex of Kazakhstan can be the basis for making informed decisions and strategies in the sphere of activity. This data can help the government of Kazakhstan to develop effective strategies and state regulation measures to eliminate the problems in the agro-industrial sector. The conclusions obtained in the study can also help to identify the most promising areas for investment, direction of budgetary funds, as well as the creation of support mechanisms for small and medium-sized producers and other important aspects.

**Keywords:** agricultural lending, agro-industrial complex, agricultural infrastructure, investment, financing.

## References

- Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam Respubliki Kazakhstan [Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from <https://stat.gov.kz/official/industry/161/statistic/6> [in Russian].
- Duskaliyev, A., Tyumambayeva, A., Abdeshova, A., Dossanova, A. & Gabbassova, Z. (2022). Lending to the Agrarian Sector of Kazakhstan. *AIP Conference Proceedings* 2661,020008.
- Geschäftsbericht (2018). Retrieved from <https://www.rentenbank.de/export/sites/rentenbank/dokumente/Geschaeftsbericht-2018-Deutsch.pdf>
- Geschäftsbericht (2020). Retrieved from <https://www.rentenbank.de/export/sites/rentenbank/dokumente/Geschaeftsbericht-2020-Deutsch.pdf>
- Geschäftsbericht (2021). Retrieved from <https://www.rentenbank.de/export/sites/rentenbank/dokumente/Geschaeftsbericht-2021-Deutsch.pdf>
- Ibyzhanova, A., Bogdashkina, I., Jakupova, A., Kopbulsynova, B. & Bazarova, B. (2022). Top Trends of Agriculture in Kazakhstan under Transformation of Economics. *AIP Conference Proceedings* 2661,020001.
- Kholding «Kazagro» [Holding “Kazagro”]. Retrieved from <https://eldala.kz/dannye/kompanii/300-kazagro> [in Russian].
- Kontsepsiia razvitiia agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan na 2021–2030 gody. [Concept for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2021-2030]. Retrieved from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960> [in Russian].
- Kovaleva, V., Ivanova, V. & Lyalina, V. (2003). Investitsii. Moscow: OOO «TK Velbi» [in Russian].
- Ramazanova, S., Kuchukova, N., Abdulova, G., Bulakbay, Z. & Zhumanova, D. (2020). Financial incentives to increase efficiency of activity of agro-industrial complex. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(2), P. 1525-1541.
- Rentenbank. Programmy selskokhoziaistvennogo banka v Germanii [Agricultural Bank Programs in Germany]. Retrieved from <http://www.rentenbank.de> [in Russian].
- Rutz, C., Steil, C., Gehrlein, U. & Schmidt, M. (2016). Does demographic change offer opportunities for agricultural diversification? *Berichte uber Landwirtschaft*, 94(3), P. 71-79.
- Sevruk, P. (1928). Selskokhoziaistvennyi kredit v soiuz SSR: «VLAST SOVETOV» pri Prezidiume VTsIK. Moscow, 5 [in Russian].
- Sevruk, P. (1928). Selskokhoziaistvennyi kredit v soiuz SSR: «VLAST SOVETOV» pri Prezidiume VTsIK. Moscow, 63 [in Russian].
- Shinkeeva, G. (2016). Analiz selskogo khoziaistva Respubliki Kazakhstan [Analysis of agriculture of the Republic of Kazakhstan]. Retrieved from <http://www.rfcaratings.kz> AO «Rejtengovoe Agentstvo RFCA» [in Russian].
- Uspambayeva, M., Zeinelgabdin, A., Turebekova, B., Rakayeva, A., Tulaganov, A. & Taipov, T. (2020). Agriculture in Kazakhstan: Effective financial management. *Revista de Economia Politica*, 40(3), P. 554-565.